

מוקצה מחמת חסרון כיס - א

אורח חיים שח, א כל הכלים נטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס, כגון סכין של שחיטה או של מילה, ואיזמל של ספרים, וסכין של סופרים שמתקנים בהם הקולמוסים כיון שמקפידים שלא לעשות בהם תשיש אחר, אסור לטלטלו בשבת ואפילו לצורך מקומו או לצורך גופו. הגה: ואפי' תחובים בנדון עם שאר סכינים, אסור לטלטלו (מהרי"ל). וה"ה לקורנס של בשמים שמקפידים עליו שלא יתלכלך. הגה: וה"ה כלים המיוחדים לסחורה ומקפיד עליהם (ב"י בשם מיימוני פ"ה והמגיד פכ"ז).

פסקי תשובות אורח חיים סימן שח אות ב

סעי' א', שו"ע: כל הכלים נטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס וכו' שמקפידים שלא לעשות בהם תשיש אחר, אסור לטלטלו בשבת. ועיין היטב בלשון המשנ"ב סק"ב וסק"ג וביה"ל (ד"ה חוץ) ובמשנ"ב להלן סק"ח ובסוף הסימן ס"ק קס"ח. ולפי הבנת דבריו ודברי שאר גדולי הפוסקים, הגדרת 'מוקצה מחמת חסרון כיס' הוא כדלהלן:

כלים וחפצים שאינם מיועדים למלאכת איסור (כלי¹³ שמלאכתו להיתר). אם עומדים בשביל להשתמש בהם, אין בהם מוקצה, ואפילו הם¹⁴ יקרים מאד, ומקצה להם מקום, וחס עליהם שלא להשתמש בהם אלא לעתים רחוקות, כגון לאורחים חשובים.

אך אם אינם מיועדים לשימוש, אלא לראותם בלבד¹⁵ לנוי ויופי, אזי כיון שמקצה¹⁶ להם מקום, וחס עליהם שלא לטלטלם ממקומם, מחמת יקרותם או חשיבותם¹⁷ בעיניו, הרי הם בכלל מוקצה מחמת חסרון כיס, והגם שלעתים רחוקות מטלטלם ממקומם כדי לנקותם או להראות חזותם לאחרים או מחמת כל סיבה אחרת.

¹³ ובשו"ע הרב (סעי' ד') ותוס' שבת (בהקדמה לסי' זה) שכתבו דין מוקצה מחמת חסרון כיס בכלים שמלאכתו לאיסור, מיירי לענין כלים אשר משתמשים בהם בימות החול לשימושן אשר להם מיועדים, ואין משתמשים בהם לשאר שימושים, ובשבת אין משתמשים בהם, כי כלי שמלאכתו לאיסור הוא, ולכן חל עליהם דין מוקצה מח"כ, ובאר לאפוקי כלי שמלאכתו להיתר שכאשר משתמשים בהם לשימושן המיועד להם, אפילו הוא לעתים רחוקות מאד, לא חל עליו מוקצה מחמת ח"כ, וכדלקמיה בהמשך הדברים, אבל כלי שאין משתמשים בו כלל וכלל, לא בימות החול ולא בימות השבת, (וכדלקמיה), אפילו אין מלאכתו לאיסור, גם לדידהו הוא בכלל מוקצה מח"כ, וכסתימת שאר הפוסקים, אלא שהם לא מיירי כלל מדוגמא כזו, וכ"ה בהדיא בסי' ראש יוסף להפמ"ץ (עמ"ס שבת מ"ו ע"ב), וע"ע מנורה הטהורה סק"א, ודו"ק. וראה עוד בענין גדרי מוקצה מחמת חסרון כיס בתורת שבת סק"ב, שו"ת באר משה ח"ח סי' ע', שות או נדברו ח"י"א סי' כ"א, שו"ת אור לציון ח"ב פכ"ו אות ב'.

¹⁴ וכגון כלי אכילה ושתייה של כסף ושל זהב וכלי קריסטל שמשתמשים בהם רק לצורך אורחים חשובים והזדמנויות מיוחדות, וכן קופסאות בשמים וטבק יקרים, וכן בגדים יקרים וחשובים שמשתמש בהם לעתים מזומנות ורחוקות (שו"ת קנה בושם ח"א סי' י"ח, שו"ת אז נדברו ח"ב סי' נ"א). ולענין כלים של פסח שרוצה ליטול מהם ולהשתמש בשאר ימות השנה - יש להסתפק, כי מחד גיסא הרי הם בגדר זה שמשתמש בהם לעתים רחוקות, ואינו מוקצה, אך מאידך גיסא, זמן השתמשותו קצוב וקבוע לפסח בלבד, ולעולם לא ישתמש בהם בשאר ימות השנה (לאפוקי כלי כסף וזהב הנ"ל, שאורחים יכולים להזדמן בכל עת), ואין לך היסח הדעת מוחלט גדול מזה, וכן הכריע להחמיר בשו"ת שאילת שאול חאו"ח סי' נ"א, אמנם בשש"כ פ"כ הערה ע"ז בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מקיל בכוסות ושאר כלים זולים ופשוטים, וכ"ה בסי' שלמי יהודה פ"ו אות כ"ד בשם הגרש"ז זצ"ל, ובחוט שני ח"ג פמ"ו סק"א ובקובץ מבית לוי ח"ו עמ' מ"ו מקילין טפי בזה, וכן מצדד להקל בכל ענין בסי' דברות מנחם סי' ג', אך מסיים שלדינא צ"ע. וכלים של חמץ בפסח בודאי מוקצה הם בהחלט, שהרי מצניעים אותם בחדר סגור, כמבואר בשו"ע סי' תנ"א סעי' א' - שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קי"ג.

¹⁵ כגון תמונות וציורים יקרים התלויים בכתלי הבית, וכן שעוני קיר יקרים, כלי כסף וזהב וזכויות יקרים שאינם עומדים לשימוש, אפילו לא לאורחים חשובים, אלא מוצגים בויטרינה לנוי וליופי (ובכלל זה קופסת אתרוג יקרה, שמקפידים שלא להשתמש בה אלא לצורך מצות ד' מינים - שו"ת עמק התשובה ח"ב סי' י"ג, וכן מנורת חנוכה, וכיוצא בזה). לאפוקי תמונות קיר ושעוני קיר פשוטים וזולים אשר אין חס עליהם שלא לטלטלן ואינם חשובים ויקרים בעיניו, הגם שלמעשה אין מזדמן טלטולם, כי למעשה תלויים הם על כתלי הבית, שהרי זה תלוי ועומד בפלוגתא הפוסקים דלהלן הערה 22, עיין שם, ולשיטת החזו"א (המובאת בסי' שט"ו אות ג') שיש איסור לסלקן ולהחזירם אפילו תלויים על וו ברפיץ מדין 'בונה וסותר', שוב חל עליהם דין מוקצה כשנפלו מהן מדין מיגו דאתקצאי, אך ליישרם ולטלטלם אנה ואנה במקומם על הקיר מסתבר דליכא איסור גם לדבריו (אמנם לחזו"א דלהלן הערה 22 אם אין מצוי בו הטלטול, הו"ל כמיחד מקום ואסור לטלטלה כלל, וצ"ע).

¹⁶ עיין להלן הערה 22.

¹⁷ ואינו נמדד לפי ערך שווי כספי, אלא לפי ערך יקרות והחשיבות של החפץ בעיני בעליו, וכמבואר במג"א סק"ג, הו"ד בקצרה במשנ"ב סק"ו.

ובכלל זה: אוצרות ומשכיות חמדה¹⁸ אשר אינם עומדים לראווה להראות נויים ויופיים ולמשמשם לכל דכפין, אלא אצורים וגנוזים הם באוצרותיו, ושמורים היטב, ולעולם לא ישתמש בהם, והגם שלעתים רחוקות יוציאם להראותם לאחרים וכיוצא ב"ז.

וארונות ומקרר ושאר כלים וחפצים כבדים מאד, אם¹⁹ נזהרים שלא להזיזם ממקומם מחמת חשש שלא יפסדו ויתקלקלו, גם הם²⁰ בכלל מוקצה מחמת חסרון כיס, הגם שלעתים מטלטלם ממקומם כדי לנקותם או מחמת כל סיבה שהיא, ואם אינו חושש לקלקול והפסד, אלא מחמת כובדן אינו רגיל להזיזם ממקומם, או כי אין²¹ לו שום סיבה וצורך להזיזם, אין²² בהם איסור מוקצה, ומותר לטלטלם בשבת כשצריך לכך.

וכלים שמלאכתם²³ לאיסור. אם חס עליהם ומקפיד שלא להשתמש בהם תשמיש אחר זולת למה שמיועד, כי²⁴ חושש שמא יתקלקל או יפחות משווי וכדו', אזי הם בגדר מוקצה מחמת חסרון כיס, הגם שאינו מקצה²⁵ ומייחד להם מקום, כי רגיל להשתמש בהם למה שמיועדו לכך.

ויש לחזור ולשנן ולזכור, כי²⁶ 'חסרון כיס' אינו נמדד לפי שווי כספי, אלא לפי חשיבות וערך ויקרות החפץ בעיני בעליו, ובעל החפץ הוא הקובע, ואם בעיניו חשוב ומקפיד עליו, לפי ההגדרות הנ"ל, אפילו שלענין אחרים אין בו חשיבות, מוקצה²⁷ הוא לכל, וכן להיפך, אם בעיני אחרים יש לו חשיבות, אך בעיני בעליו אין לו חשיבות ואין מקפיד עליו, לא חל עליו דין מוקצה מחמת חסרון כיס.

ומוקצה מחמת חסרון כיס, אסור לטלטלו ולהזיזו²⁸ כלל, ואפילו לצורך גופו ומקומו. ולענין אם רשאי לטלטלו כלאחר יד וברגליו וכדו' - עיין להלן אות י"ב.

¹⁸ . והמה בכלל הא דכתב החיי אדם (כלל ס"ה סעי' ג' פ"ז) "ואיגרת שהוא מקפיד עליו לשומרו, וכלים יקרים שאינו משתמש בהם כלל", וכ"ה בקיצור שלחן ערוך סי' פ"ח סעי' ו', אלא שעדיין צ"ע לענין ספרי קודש וכתבי יד עתיקים המכילים דברי תורה (ע"י שו"ת אז נדברו ח"י"א סי' כ"א שמצדד להתיירא), ואם מוציאם על מנת ללמוד ולעיין בהם, אפילו רק לעתים רחוקות, ודאי אין בהם משום מוקצה, וכדלעיל, וע"ע בכל זה בהרחבה גדולה בס' דברות מנחם סי' ג'.

¹⁹ . וכמבואר במשנ"ב סק"ח.

²⁰ . אבל פשוט שמותר לפתוח דלתותיהם כדי להכניס ולהוציא מהם דברים, שהרי לכך עומדים.

²¹ . ובכלל זה ה'בימה' שבבית המדרש, הגם שגדול וכבד מאד, כיון שאין בו חשש לקלקול והפסד בהזזתו (וביותר כשיש תחתיו גלגלים קטנים כדי להקל על הזזתו), הגם שאין הרגילות להזיזו אלא לעתים רחוקות מאד מחמת שאין צריך לכך, וכבד הוא מאד, וכן כגון מיטה וספה וכיוצא ב"ז.

²² . שו"ת אג"מ ח"ה סי' כ"א, שו"ת יבי"א ח"ז סי' ל"ט, שש"כ פ"כ סעי' כ"ב. ובחזו"א סי' מ"ג סק"ז משמע שאסור גם בזה, דכיון שאין רגיל להזיזם ממקומם, הו"ל כמייחד להם מקום, והם בכלל מוקצה מחמת ח"כ לענין הזזתם (ולשיטתיה אזיל גם להלן אות ז' והערה 69, וע"ע בענין שיטת המשנ"ב והחזו"א בהרחבה רבה עפ"י יסודות מהראשונים והפוסקים בס' דברות מנחם סי' ה'). והנה במשנ"ב לקמן ס"ק קס"ח שכותב לענין שעוני קיר הגדולים "שיש מחמירים בטלטולן אם לא לצורך מקומן", וכבר נתקשו הרבה על דבריו, שממה נפשך, אם אינם מוקצים מחמת ח"כ, מדוע רק לצורך מקומן, ותו דסותר עצמו ממש"כ הכא (סק"ח) שאסור דברים אלו, שהם בכלל מוקצה מחמת ח"כ (ע"י שו"ת מגדנות אליהו סוף ח"ד בהערות לסי' זה), ולהנתבאר יש לחלק מדוע אין מזיזין ממקומן, אם מפני חשש הפסד וקלקול (וכמב' הכא במשנ"ב סק"ח), או מפני כבידותן גרידא, ולא משום חשש הפסד וקלקול, שזה הציור דהמשנ"ב ס"ק קס"ח (שאינו מבאר שמפני חשש הפסד וקלקול אינו מזיזין), אלא שמכל מקום חשש שלא להתיר טלטול אלא לצורך מקומן ולא לצורך גופם (ואולי כיון שלענין שימוש בו למטרה אחרת מקפידין מאד, חל לענין זה דין מוקצה מחמת ח"כ, ולא לענין להזיזו ממקומו, ועוד יתכן שאורחא דמילתא נקיט, כי אין מצוי בכלים כבדים כאלו טלטולם לצורך גופם, וצ"ע).

²³ . ובכלל זה כלים העומדים לסחורה, הגם שמיועדים לשימושי היתר, מכל מקום כל זמן שהם אצל הסוחר ויחדן למסחר, דינם ככלי שמלאכתן לאיסור, וחל עליהן דין מוקצה מחמת חסרון כיס, ודינם כדלהלן, וכמבואר בהרחבה להלן אות ג'.

²⁴ . משנ"ב סק"ג, וכן מבואר להדיא בשו"ע הרב סעי' ד'. לאפוקי אם אינו חושש לעשות עמהם מלאכה אחרת, אלא שנמנע מכך מפני שאינם נוחים כל כך לשימוש אחר, שאינן בכלל מוקצה מחמת ח"כ - הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשש"כ פ"כ הערה נ'.

²⁵ . ומה שכתבו הפוסקים עפ"י הגמ' (שבת קכ"ג ע"א) דבעינן יחוד מקום (ע"י בי"ה"ל הכא ד"ה חוץ, ושעה"צ סי' ש"י סק"י"ט בשם בית מאיר), בכלי שמלאכתו לאיסור - הכוונה שמקפיד שלא להשתמש בהם למלאכה שאינה מיועדת עבורו, ובה נעשה מוקצה מחמת חסרון כיס, הגם שלמלאכתו שמיועד משתמש בו (בימות החול), כיון שבשבת אסור להשתמש בו, כי הרי מלאכתו לאיסור הוא (ולמרות שמותר לצורך גופו ומקומו, מכל מקום הרי מקפיד שלא להשתמש בו שימושים אחרים שאינם מיועדים להם), ולכן הרי זה כאילו אין משתמש כלל בשבת בחפץ זה, וכיחד לו מקום. ובכלי שמלאכתו להיתר - בעינן יחוד מקום כפשוטו ממש, דהיינו שלעולם לא ישתמש בו ולא יטלטלו בכדי, וכמו שנתבאר לעיל. וע"י שו"ת אג"מ ח"ה סי' כ"ב (י"ב), חוט שני פמ"ב סק"א.

²⁶ . כדלעיל הערה 17.

²⁷ . מנחת שבת סי' פ"ח סק"מ, וכמבואר בסוף הסימן (אות ס"ד ס"ה) עפ"י המשנ"ב וש"פ שם.

²⁸ . ולכן תמונת קיר וכדו' (אשר היא בגדר מוקצה מחמת ח"כ, וכנ"ל), אסור ליישרה גם כשהיא תלויה על הקיר, ואם נפלה, אסור להרימה ולא לטלטלה משם, ואפילו עלולה לינוק שם ולהתקלקל, ורק טלטול כלאחר יד וברגל וכדו', המקילין יש להם על מי לסמוך, וכדלהלן אות י"ב.